

УДК 342.951:355.233

О.С. Полякова

Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого, Харків

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ СТАТУТІВ, ЯК ПРАВОВИХ ЗАСАД ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РЕФОРМУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Військові Статути Збройних Сил України визначають правові межі функціонування збройних сил нашої держави. Військові статути регулюють досить широке коло військових відносин, навіть визначені обов'язки начальника служби ветеринарної медицини гарнізону, диригента гарнізону. Однак до теперішнього часу на законодавчому рівні не закріплені організаційно-правові засади функціонування системи військової освіти, в якій готуються військові кадри, особливо офіцерські кадри, від яких залежить боєздатність, боєготовність, успішність реформування та розвитку Збройних Сил України. Пропонується закріплення обов'язків основних посадових осіб системи військової освіти у військових статутах ЗСУ, як правової основи поведінки і діяльності військовослужбовців у системі військової освіти, що є фундаментом розбудови сучасних збройних сил будь-якої держави.

система військової освіти, політика держави у військових питаннях, військові статути, посадові обов'язки

Держава, в особі її законодавчих органів, приділяє увагу зміцненню та розбудові Збройних Сил. Одним з проявів цієї уваги є удосконалення українських військових статутів. Життя переконливо довело, що військовий правопорядок, висока організованість та дисципліна, а відповідно бойова готовність тим вища, чим досконаліша правова основа поведінки і діяльності військовослужбовців – військові статути.

Законом України від 24 березня 1999 року були затверджені військові Статути ЗСУ: Статут внутрішньої служби, Дисциплінарний статут, Статут гарнізонної та вартової служб, Стройовий статут ЗСУ, які прийшли на зміну Тимчасовим статутам.

У них відображене призначення Збройних Сил нашої держави, юридично закріплена воля всього українського народу, політика держави у військових питаннях, основні її вимоги до захисників Батьківщини, виховання військовослужбовців, зміцнення єдиноначальності та військової дисципліни.

Військові статути розкривають призначення армії та флоту, високу відповідальність військовослужбовців за захист суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності України. У статутах узагальнений і втілений досвід військового будівництва в Україні, передовий досвід кращих командирів і вихователів з навчання, морального, військового та правового виховання українських воїнів.

Статути розкривають сутність військового обов'язку та постійної готовності військовослужбовців виконувати почесний обов'язок громадянина України.

Військові статути здійснюють багатосторонній вплив на формування у військовослужбовців високих моральних і психологічних якостей, необхідних

для виконання ними військового обов'язку із захисту Батьківщини.

Військові статути регулюють досить широке коло військових відносин. Правила поведінки і діяльності, врегульовані ними, мають правовий, обов'язковий для виконання всіма військовослужбовцями характер. Жоден правовий акт не регулює так детально всі внутрішні відносини колективу, як ці статути. Причому така регламентація стосується відносин, починаючи від найпростіших (правила військової ввічливості) і закінчуючи найскладнішими (у бойовій обстановці, під час стихійного лиха та ін.).

У військових статутах навіть визначені обов'язки начальника служби ветеринарної медицини гарнізону, диригента гарнізону, але до теперішнього часу на законодавчому рівні не закріплені засади функціонування системи військової освіти, в якій готуються військові кадри, особливо офіцерські кадри, від яких залежить боєздатність, боєготовність, успішність реформування та розвитку ЗСУ.

Відсутні навіть ключові для системи військової освіти обов'язки: начальника вищого військового навчального закладу, начальника військового навчального підрозділу, начальника факультету; начальника кафедри; викладача; начальника лабораторії та ін.

Ці обов'язки можна знайти у відомчих нормативно-правових актах, що регулюють сферу військової освіти, наприклад, у спільних наказах Міністра освіти і науки України та Міністра оборони України але ж тільки фрагментарно.

Не викликає сумніву необхідність закріплення цих обов'язків у військових статутах ЗСУ, як правової основи поведінки і діяльності військовослужбовців у сфері військової освіти, що є фундаментом розбудови сучасних збройних сил будь-якої держави.

Ще в далекому історичному минулому, за часів виникнення регулярних Збройних Сил, для організації життя і бойової діяльності склалася необхідність створення особливих правил та положень, обов'язкових для виконання всіма особами, що перебували на військовій службі. Ці військові правила та положення перевірялись часом, життя вносило в них корективи відповідно з удосконалення організаційної структури військ, методів і форм ведення бойових дій, матеріального забезпечення, цілей і завдань військової боротьби. Пізніше, зібрані і систематизовані, вони стали називатися військовими статутами.

Слово „статут” вживаються у значенні зведення правил, що визначають завдання, структуру, функції та порядок діяльності якої-небудь установи, організації [1]

Першу справжню українську армію створили київські князі-завойовники Аскольд і Дір, Олег, Ігор та Святослав. Ядром війська були скандинавські варяги, які були пов'язані між собою великим воєнним братством, відважні і рішучі [3].

Відносини всередині війська регулювались звичасвим правом, яке було єдиним джерелом правових норм протягом першого періоду української державності. Але вони нам дали перший зразок війська, яке знало сувору дисципліну. За їх прикладом почала створюватись дружина, лицарське військо князів.

Нова доба в історії українського війська почалася з появою козаків (1492 р.). На Запоріжжі виникло самостійне козацьке військо. Склалося „козацьке право” – сукупність правових звичаїв, більшість з яких склалося в Запорізькій Січі.

Запорізькі козаки не мали писаних законів чи військових статутів і діяли виключно на підставі стародавніх звичаїв, словесного права і здорового глузду [4].

Але якщо за змістом умовно поділити норми звичасвого права запорожців на „право публічне” і „право приватне”, то публічне право – це своєрідний військовий статут, який регулював найважливіші суспільні відносини запорізької громади:

військово-адміністративний устрій (порядок виборів і функціонування органів влади і управління),
воєнні справи,
встановлював відповідальність за злочини та проступки та ін. [2].

Запорізьке козацтво було перешкодою для військових і політичних цілей Росії, і цариця Катерина II у 1775 р. за допомогою російського війська знищила січову організацію. На цей час у міру ускладнення військового знання і справи, вдосконалення та появи все нових видів озброєння і військової техніки, зміни оперативного мистецтва й тактики ведення бою військова освіта набувала все більш специфіч-

ного, професійного характеру. Тут досить цікавим буде приклад Російської імперії.

Петро I, розбудовуючи та оновлюючи державу, розумів, що її міць та надійність залежать від боєздатності армії. І тому при ньому, вперше на території Російської держави, військова освіта набула статусу державної.

Військовий статут 1716 року, розроблений Петром I, складався з трьох частин: «Устав воинский», «Артикул воинский» і «Об экзерциции». Він майже всебічно охоплював життя армії: структуру частин і з'єднань, права й обов'язки військовослужбовців, порядок несення гарнізонної і вартової служби та що найважливіше – систему навчання військ [5].

Він був важливим нормативно-правовим документом, що визначав загальні засади військової освіти, встановлював державне управління військовою освітою та вирішував цілу низку інших питань.

Наступна поява національних українських військових формувань припадає на початок ХХ століття, коли 15 грудня 1911 року у Львові збори „Українського студентського союзу” вирішили розпочати військове навчання серед молоді. 18.03.1912 у Львові створюється перше стрілецьке товариство „Січові стрільці”, статут якого був майже точним перекладом польського „Стрельця” [6].

Не маючи власної державності і, як наслідок, власних збройних сил, ні про жодні національні військові статuti не могло й бути мови.

Відродження української державності та її Збройних Сил припадає на 1917-1920 рр. – часи Центральної Ради, Гетьманату, Директорії УНР. Але військово законодавство і військові статuti цього періоду на розвиток сучасних військових статутів України не чинили належного впливу через встановлення на Східній Україні у 1920 р. більшовицької влади. Від того часу і до проголошення незалежності у 1991 році на Україні, як у союзній республіці, діяли радянські військові статuti.

Перші радянські військові статuti з окремими доповненнями і змінами діяли лише до 1924-1925 рр., коли Револуційною Військовою Радою СРСР були розроблені і введені в дію нові. 9 травня 1924 року був затверджений Тимчасовий статут внутрішньої служби РСЧА, 10.07.25 – Тимчасовий дисциплінарний статут РСЧА.

Статuti 1924 – 1925 рр. були замінені новими у 1937 – 1941 рр., але Велика Вітчизняна війна показала необхідність удосконалення військових статутів. Вже в ході війни почалася їх переробка, враховуючи досвід бойових дій, подальше вдосконалення Збройних Сил і розвиток бойової техніки. У 1942 – 1943 рр. були введені нові статuti, у т.ч. Польовий статут Червоної Армії.

У післявоєнний період Міністром Збройних Сил СРСР були затверджені і введені в дію нові за-

гальновійськові статuti. Статут внутрішньої служби і Дисциплінарний статут були введені в дію в 1946 році, Стройовий – 1947 р., Статут гарнізонної та вартової служб – 1950 р.

Загальновійськові статuti, які діяли до розпаду СРСР, розроблялись на протязі 1973 – 1975 рр., і 30.07.1975 Статут внутрішньої служби, Дисциплінарний статут і Статут гарнізонної та вартової служб були затверджені Указом Президії Верховної Ради СРСР. 31.10.1975 наказом Міністра оборони СРСР був затверджений і введений в дію Стройовий статут [6].

Загальновійськові статuti СРСР останньої редакції від 1975 р. лягли в основу створення Тимчасових статутів ЗСУ, і пізніше структура, термінологія, велика кількість норм були запозичені при створенні нових військових статутів ЗСУ, і це реальна дійсність, заперечення якої було просто безглуздом.

Законом України від 24 березня 1999 року були затверджені військові Статuti ЗСУ: Статут внутрішньої служби, Дисциплінарний статут, Статут гарнізонної та вартової служб, Стройовий статут ЗСУ, які прийшли на зміну Тимчасовим статутам.

З юридичної точки зору військові статuti являють собою сукупність встановлених державою нормативно-правових актів, що регулюють різноманітні сторони відносин військовослужбовців на основі єдиноначальності, централізованості, військової дисципліни і законності [7]. Вони регулюють всі сторони життя і діяльності військ:

завдання, форми та методи завдання і виховання військовослужбовців;

порядок організації повсякденного життя військ – внутрішньої, вартової, гарнізонної, патрульної, паркової та інших спеціальних служб;

розпорядок дня;

права, обов'язки та дисциплінарну відповідальність військовослужбовців, взаємовідносини і поведінку воїнів на службі і поза нею, правові засоби і шляхи підтримки військового порядку;

високої організованості, військової дисципліни, бойової готовності та ін.

На відміну від інших правових актів військові статuti регулюють не лише внутрішньо-армійські службові відносини, але й особисті відносини між військовослужбовцями, обумовлені їх приналежністю до ЗСУ.

Юридичною базою військових статутів ЗСУ, як і всього українського законодавства, є Конституція України, оскільки вона визначає компетенцію вищих органів державної влади й управління в галузі здійснення функцій збройного захисту країни. Видані або затверджені цими державними органами нормативно-правові акти, у т.ч. військові статuti, є джерелом права.

Водночас військові статuti, будучи нормативно-правовими актами, містять у собі правові норми, правила загального характеру, розраховані на регулювання цілої сфери суспільних відносин у ЗСУ на невизначену кількість випадків. Вони звернені до осіб, що у самих статутах персонально не індивідуалізовані.

Тому, на мій погляд, необхідно доповнити перелік обов'язків посадових осіб, що містяться у військових статутах, обов'язками начальника вищого військового закладу, начальника факультету, начальника кафедр, викладачів і т.д.

Це надасть можливість забезпечити проведення єдиної державної політики у сфері військового будівництва, конкретизує правові засади управління військовою освітою, яка готує офіцерські кадри, якість і рівень підготовки яких визначає не тільки боєздатність військ, але й перспективи вдосконалення їх структури, модернізації, адаптації до існуючої економічної та політичної системи та рівня технічного розвитку.

Історично військові статuti, починаючи зі Статуту Петра I, як нормативно-правові акти вищої сили, містили законодавче регулювання як загальних засад, так і окремих конкретних питань щодо структури і змісту військової освіти [8].

Не викликає сумніву, що успішне розв'язання завдань у сфері військової освіти не можливе без всебічного та детального врегулювання правових засад її функціонування у військових статутах особливо обов'язків ключових посадових осіб системи військової освіти.

Список літератури

1. Кримінальний кодекс. – К: Юрінком, 1994. – 671 с.
2. Крип'якевич І., Гнатювич Б., Стефанів Б., Думін О., Грозовий З. Козацьке право (Право України 1997. – № 6. – Ст. 78).
3. Шрамченко С. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х рр. XX ст.). – Львів: Світ, 1992. – Ст. 3.
4. История государства и права УССР Т-1. – К, 1987. – Ст. 119.
5. Бескровный Л.Г. Русская армия и флот в XVIII веке (очерк). – М.: Воениздат, 1958. – С. 56, 61.
6. Крип'якевич І., Гнатювич Б., Стефанів Б., Думін О., Шрамченко С. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х рр. XX ст.). – Львів: Світ, 1992. – Ст. 193.
7. В.П. Панов, Н.И. Дедюев. Общевоинские уставы – правовая основа поведения и деятельности военнослужащих. – М.: ВПА, 1984. – Ст. 23.
8. Бескровный Л.Г. Русская армия и флот в XVIII веке (очерк). – М.: Воениздат, 1958. – С. 56, 61.

Надійшла до редколегії 28.03.2007

Рецензент: д-р юр. наук проф Ю.П. Битяк, Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, Харків.